

К. В. Довга
студ. IV курсу
спеціальність «Право»
Науковий керівник: д. ю. н., проф. Є. Д. Стрельцова

ПРАВОВИЙ СТАТУС БІЖЕНЦІВ: НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

Безпрецедентне порушення міжнародного гуманітарного права, зокрема жорстокі атаки РФ, спрямовані проти цивільних осіб та об'єктів України, змусили українців й іноземних громадян, які проживали на території України, втікати за кордон у пошуках захисту й допомоги. За статистикою «Опендатабот», станом на 16 серпня 2023 року лише 2.4 млн українців виїхали та не повернулися до України з початку повномасштабного вторгнення, тим самим перейшовши до категорії «біженців» [1]. У зв'язку з цим виникає необхідність вивчення та з'ясування проблем, пов'язаних з правовим регулюванням такого статусу, як з позицій національного права, так й міжнародного права.

Торкаючись питання про правове регулювання статусу біженців, варто зазначити про специфіку цього питання, яка полягає в тому, що біженці, перебуваючи за межами країни свого громадянства, не можуть користуватися її захистом, і для визначення їх правового статусу зазвичай застосовується так званий закон місця перебування, закріплений, зокрема, ч. 4 ст. 16 Закону України «Про міжнародне приватне право»: «Особистим законом біженця вважається право держави, у якій він має місце перебування [2].

Питання про біженців унормовані окремим Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» (далі – Закон), який «визначає порядок регулювання суспільних відносин у сфері визнання особи біженцем, особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, втрати та позбавлення цього статусу, а також встановлення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового

захисту і яким надано тимчасовий захист в Україні», зокрема, в ньому закріплено визначення поняття «біженець» як «особи, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни, або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань» [3, ст. 1].

Слід зазначити, що правовий статус біженців визначається кожною державою на національному рівні окремо, але такі нормативно-правові акти не повинні суперечити Конвенції ООН про статус біженців 1951 р. [4].

Конвенція регламентує права та обов'язки біженців на території країни притулку та виходить з того, що держави мають встановити відповідний правовий режим проживання біженців на їх території; гарантувати дотримання міжнародних стандартів у галузі прав людини; надати правовий режим, «яким взагалі користуються іноземці» (ст. 7), дотримуватися вимог, що стосується «законного проживання» на території країни перебування (ст.ст. 15, 17) -19, 21, 23, 24).

Кожна держава може встановити для біженців залежно від характеру прав: національний режим; режим, аналогічний режиму громадян держави звичайного місця проживання біженця; найбільш сприятливий режим; найбільш сприятливий режим або принаймні не менш сприятливий, ніж той, яким за тих самих обставин користуються іноземці.

Національний режим біженцю надається щодо користування свободою сповідання релігії (ст. 4), права звертатися до суду, права на отримання пайків, права на отримання початкової освіти (ст. 22), право на медичне обслуговування (ст. 23), права на соціальне забезпечення та застосування норм трудового та податкового законодавства (ст.ст. 24, 29) тощо.

Режим, аналогічний режиму для громадян держави звичайного місця проживання біженця, поширюється на авторські та промислові права (ст. 14). Найбільш сприятливий режим встановлюється щодо права на створення та участь в асоціаціях неполітичного характеру, що не переслідують комерційних цілей, а також професійних спілках тощо (ст. 15, п. 1 ст. 17). Найбільш сприятливий режим або принаймні не менш сприятливий, ніж той, який отримують іноземці, надається щодо прав на придбання рухомого та нерухомого майна, а також щодо орендних договорів щодо цього майна (ст. 13), на житлове забезпечення, можливості здобувати середню та вищу освіту, визнання іноземних дипломів та ступенів, звільнення від сплати за навчання, а також надання стипендій (ст.ст. 21, 22).

У додаток, Конвенція накладає зобов'язання на державу надати біженцям, свободу пересування та свободу вибору місця проживання в межах території країни притулку (ст. 26). Віддаючи перевагу правам біженців, Конвенція закріплює їхні обов'язки щодо країни проживання, які підлягають підпорядкуванню її законам і розпорядженням, і навіть заходам щодо громадського порядку (ст. 2).

Таким чином, правовий статус біженця забезпечується міжнародними договорами та національним законодавством країни його вимушеного проживання.

Слід зазначити, що права та обов'язки біженців в законодавстві України, про яке йшлося вище, закріплені належним чином, відповідно до міжнародно-правових стандартів, а основна проблема у сучасній Україні – у дотриманні законодавства про права біженців, зокрема, «відсутність єдиних підходів щодо надання статусу біженця вимушеним переселенцям з одного й того самого регіону; недосконала інфраструктура пунктів тимчасового розміщення біженців в Україні; необхідність удосконалення гарантій реалізації прав біженців в Україні тощо» [5]. Отже, основними перспективами розвитку в цій сфері вважається удосконалення механізму реалізації права та обов'язків біженців, так само, як ширша імплементація міжнародних стандартів у внутрішнє законодавство.

Список використаної літератури

1. Скільки українців насправді не повернулись додому через війну? *Опендатабот* : вебсайт. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/real-ukrainian-refugees> (дата звернення: 31.03.2024 р.).
2. Про міжнародне приватне право : Закон України про міжнародне приватне право від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 31.03.2024 р.).
3. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 31.03.2024 р.).
4. Конвенція про статус біженців: Конвенція ООН від 28.07.1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 31.03.2024 р.).
5. Петрик Т. О. Права і обов'язки і біженців в Україні. PRIKHODKO&PARTNERS : вебсайт. URL: <https://prikhodko.com.ua/ru/my-i-smi/my-i-smi/statya/prava-i-obyazannosti-bezhenczev-v-ukraine/> (дата звернення: 31.03.2024 р.).